

MÜLKİYE MEKTEBİNDEN İLK ÇIKANLARIN BAZI EĞİTİMSSEL ÇABALARINA İLİŞKİN BİR BELGE

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ *

Mülkiye Mektebinin açılış tarihi, Hicrî 9 Recep 1275 ve Milâdî 12 Şubat 1859'dur.¹ Önceleri süresi iki yıl iken, 1867'de dört yıla çıkarılmış, 1877'de ilk üç sınıf idadî ve son iki sınıf âlî olmak üzere beş yıla çıkarılmıştır.

Mülkiye Mektebi mezunlarının yönetim, maliye, hariciye alanındaki hizmetleri yanında eğitim ile ilgili olarak da görevler aldıkları, hizmetlerde buldukları görülür. Bu, kurumun tarihinde belirgin bir husustur. Böylece **Mülkiye Mektebi mezunları Türk Eğitim Tarihinde de önemli bir yer tutarlar.**

Mülkiye Mektebi mezunları eğitimle neden ilgilenmişler, neden bu alanda da görevler üstlenmişlerdir? Bunun başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir :

1. Mahaliin en yüksek mülkî âmiri oldukları için, eğitim işleri de çoğu kez onların görev ve denetim ya da en azından ilgi alanı içinde sayılmıştır.

2. Abdülhamit döneminde Mülkiye Mektebi mezunlarına maa- rif müdürlüğü, orta dereceli idadî mektepleri müdürlüğü gibi eğitim ve okul yöneticiliği görevleri de verilmiş, mezunlar doğrudan bu görevlere de atanmışlardır.

(*) Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü Başkanı.

(1) F. Reşit Unat, çeşitli yazılarıyla bu tarihin doğruluğunu, ileri sürülen başka tarihlerin yanlışlığını göstermeye çalışmıştır. Örneğin bkz. Mülkiye Mektebinin Kuruluş Tarihi ve Yıldönümü Günü, **Eğitim Hareketleri**, Şubat 1955, Sayı 2, s. 21-25.

3. Mülkiye Mektebi, kuruluşundan itibaren yarım yüzyıl boyunca ülkenin hemen hemen tek, en önemli ve ciddi yüksek öğretim kurumu özelliğini taşımış, bu durum, mezunlarını toplumun çeşitli sosyal sorunları, bu arada eğitim sorunları konusunda söz sahibi yapmıştır.

En önemlilerini saydığımız bu nedenlerin etkisiyle Mülkiye Mektebi mezunları eğitim sorunlarıyla her zaman ilgilenmişler, içlerinden, bu konuya özel önem veren, eserler yazan kaymakam ve valiler çıkmıştır. Ayrıca Mülkiye Mektebinden Türk eğitim biliminin gelişmesine katkıda bulunmuş gerçek eğitimciler de yetişmiştir.

Bu sonuçlar arasında en eskilerden özellikle Emrullah Efendi ve Satı Beyi unutmamak gerekir.

Emrullah Efendi (1858 - 1914), Mülkiye Mektebinden mezun olunca, 1882'den itibaren Yanya, Selânik, Halep, İzmir maarif müdürlüklerinde bulunmuştur. 1900'de Meclis-i Maarif üyeliğine getirilmiş, Darülfünûnda hocalık yapmış, 1908'den sonra bir süre Galatasaray Lisesi müdürlüğü ve 1910, 1912 yıllarında iki kez Maarif Nazırlığı yapmıştır. Emrullah Efendi, hem uygulamaya dönük hem kuramsal çalışmaları ile Meşrutiyet dönemi eğitimine yön veren eğitimcilerdendir.²

Satı Bey (1884 - 1968), Mülkiye Mektebinden mezun olunca 1900'de Yanya İdadî Mektebi Tabiiye muallimliğine atanmış, sonra Rumeli'de çeşitli kentlerde kaymakamlık yapmıştır. 1909'dan itibaren bir süre İstanbul Darülmuaallimîni Müdürlüğünde bulunan Satı Bey, yetiştirdiği öğretmenlerle mesleğin güçlenmesine önemli katkıda bulunmuş, eserleriyle de bizde eğitim biliminin gelişmesinde etkin olmuştur.³

M. Emin Erişirgil, Abdülhamit döneminde öğretmenliğin «Mutlakıyetin bürokratik idaresinden nefret edenlerin mesleği haline geldiğini», bu öğretmenler ve İdadî müdürleri arasında Mülkiye Mektebi çıkışlıların ve ek görevli Mülkiye mezunu idare âmirlerinin de bulunduğunu söyler: «1908 Meşrutiyet İnkılabı olduğu zaman yeni rejim kendine yarar unsurların çoğunu İdadî müdür ve

(2) Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*, Ankara, 1978, s. 144-146.

(3) Aynı eser, s. 146-150.

öğretmenlerinin içinde buldu ve bunları devletin önemli işlerine tayin etti.»⁴

Mülkiye Mektebi'nin ilk yıllardaki mezunları arasında Tahsin Efendi adında bir zatın, kaza müdürü iken, eğitimle ilgili olarak giriştiği bazı çalışmalar Türk Eğitim Tarihi bakımından önemlidir. **Takvim-i Vekâyi'**de yayımlanan bu belge Ali Çankaya tarafından **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler** başlıklı kitabında (Ankara, 1968 - 1969, C. 1, s. 87 - 88) geniş olarak özetlenmişse de, eğitimsel bakımdan açıklamalı olarak üzerinde daha geniş olarak durulmaya lâyıktır.

Takvim-i Vekâyi'nin 17 Zilkaade 1280 (12 Nisan), 745 sayılı nüshasında, Mülkiye Mektebinden «geçen yıl» mezun olduğu belirtilen ve Pirlepe kazasına müdür olarak tayin edilmiş Tahsin Efendinin, kazada mülkî çalışmalarının dışında eğitimsel çalışmaları ile ilgili olarak Maarif Nezaretine gönderdiği bir **lâyihâ** (rapor) yayımlanmıştır. Gazetenin bu nüshası, Milâdî tarihle 24 Nisan 1864'e rastlamaktadır. «Geçen yıl» ifadesinden, Tahsin Efendinin Ocak 1863'te yapılan Mülkiyeyi bitirme sınavları sonunda mezun olduğu (3. yıl mezunları) anlaşılıyor.⁵

Pirlepe, Manastır Vilâyetine bağlı bir kaza merkezi idi. Şimdi güney Yugoslavya'dadır ve haritalarda Prilep olarak görünmektedir.⁶ Tahsin Efendi buraya müdür tayin edilmişti. Bu kaza müdürlüğünü şimdiki bucak (nahiye) müdürlüğü ile karıştırmamak gerekir. Bu, şimdiki anlamda kaymakamlık düzeyinde bir mülkî görevdir. Tanzimat döneminde, 1874'e kadar, Eyâlet (Vali yönetiminde), Liva (Kaymakam yönetiminde), Kaza (Müdür yönetiminde) biçimi-

(4) M. Emin Erişirgil, Ziya Gökalp, III, Buhran, **Ülkü**, 1 Şubat 1944, Sayı 57, C. 5, s. 3.

(5) Gazetenin taşıdığı 17 Zilkaade 1280 (12 Nisan) tarihi, 24 Nisan 1864 Milâdî tarihine rastlamaktadır. Çankaya bunu 25 Nisan 1863 olarak göstermiştir ki, kanımca bu yanlıştır. Çankaya, gazeteyi 1863 olarak tarihlediği için, Tahsin Efendinin mezuniyet tarihini de 1862 olarak belirtmektedir. Kanımca, bu tarih, Ocak 1863 olmalıdır. Tahsin Efendi, çeşitli idarî ve adlî görevlerde bulunduktan sonra 1890'da emekli olmuştur. Tahsin Efendi 1830'da Üngüp'ün bir köyünde doğmuş, Cami ve medrese öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a gitmiş ve sınavla Mülkiye Mektebine girmişti (Çankaya, *age.*, C. 3, s. 13 - 14).

(6) 1973 tarihli **Meydan Larousse**, kent hakkında kısa bilgi veriyor ve nüfusunu 43 000 olarak gösteriyor.

minde bir idarî sıralama vardı. 1874'te kaza müdürlüğü kaldırılıp mülkî âmirler vâii, mutasarrıf, kaymakam olarak tesbit edilmiştir.⁷

Tahsin Efendi, eğitimsel faaliyetlerini «başka kazalarda bulunan arkadaşlarına ve başka kaza müdürlerine bir örnek ve gayret göstermeye bir vesile olmak emeliyle» dile getirdiğini söylüyor. Lâ-yiha, döneminin ağdai Osmanlıcası ile yazılmıştır.

Tahsin Efendinin eğitimsel faaliyetlerini maddeler halinde ele alıp açıklayalım :

1. Tahsin Efendi Pirlepe'ye varınca, öğretmenlere özel yazılar göndererek okullardaki çocuk sayısını, isimlerini, derslerini, devam durumlarını sorup bu konularda bir defter hazırlamalarını istemiş ve okullara gidip öğrencilerin okuma durumlarını ve gayretlerini sınavacağını belirtmiştir. Bu, son derece isabetli bir durum tesbiti girişimidir.

2. Öğretmenlerden gelen cevaplara ve deftere göre Pirlepe'de 5 sıbyan mektebi ve tümünde 700 çocuk vardır. Fakat fakir ve kimsesiz çocukların **ders cüzleri** (Kur'an öğretimi için sıbyan mekteplerinde kullanılan bazı kitapçıklar : **Amme cüzü**, **Tebareke cüzü** gibi) olmadığı anlaşılmıştır. Tahsin Efendi, adıgeçen istatistikî bilgiler taşıyan defteri Manastır'da bulunan Müfettiş Suphi Efendiye sunmuş ve o da çocuklara bir çok cüz, risale ve dinî bilgi kitapları sağlamıştır. Tahsin Efendi kazanın hâkim ve müftüsünü de alıp okullara gitmiş ve fakir öğrencilere bu ders kitaplarını dağıtmıştır.

3. Tahsin Efendi, kitapları dağıtıttıktan sonra öğrencilere, onları gayrete getirici sözler söylemiş ve öğrenciler de her sabah, derse başlamadan, padişahın ömür ve şanının artması yolunda okudukları duayı yine hep bir ağızdan ve güzelce okumuşlardır.

4. Pirlepe'de 4 medrese ve 160 medrese talebesi vardır. Tahsin Efendi bunların çalışma ve gayretlerinin gevşekçe olduğunu hissederek **Maksud**'tan **Mantık**'a kadar metin ezberlemeleri gerektiğini ve daha üst düzeyde dersi bulunanlara da gerekli sorular sorup herbirini teker teker bizzat imtihan edeceğini özel bir yazı ile müderrislere (medrese öğretmenleri) bildirmiş ve talebelere iki hafta çalışma süresi tanımış, derslerini iyi öğrenmeleri için onları teşvik etmiştir (**Maksud**, Arapça dilbilgisinde kelimelerin oluşumu, değişimi, başka deyişle «sarf = morfoioji» ile ilgili konuları kapsayan

(7) Çankaya, age., C. 1, s. 35, 37.

bir kitaptır. **Mantık** konusunda da medreselerde çeşitli kitaplar okutuluyordu).

5. Talebeler, kendilerine tanınan süre sonunda, müderrisleri, Meclis üyeleri ve kentlin ileri gelenleri önünde yedi gün süreyle imtihan edilmişler ve hepsi umulandan ötede başarı göstermişlerdir. Hatta talebelerin pek çoğu **İzhar** ve **Kâfiye**'nin metnini tümüyle ezbere okumuşlardır (**İzhar**, Arapça dilbilgisinde cümle yapısı, başka deyişle «nahiv = sentaks» ile ilgili konuları kapsayan bir kitaptır. **Kâfiye** de yine aynı konuda Arapça bir dilbilgisi kitabıdır).

6. Medrese hocaları ve talebelerinin bu gayretleri karşısında «hükümetin de üzerine düşeni yapması için» Tahsin Efendi 160 medrese talebesine zerde (pirinç ve şekerle pişirilen bir tatlı), pilav ve bir çift ekmekten oluşan bir ziyafet vermiş, hocalarını da «başka biçimde sevindirmiş» ve bu masraflar kendisi tarafından ödenmiştir. Halk, böyle bir şeyi şimdiye kadar görüp duymamış olduğundan, Mülkiye Mektebinin açılmasından ve Tahsin Efendinin kazalarına müdür olarak gösterilmesinden dolayı sevinçlerini gösterip tarif edilemeyecek biçimde Padişah için duada bulunmuşlardır.

7. Pirlepe'de Arapça ile ilgili dersleri öğretecek öğretmenler varsa da bunlar Hesap ve Coğrafya bilmediklerinden Tahsin Efendi, resmî tatil olan Cuma günleri kırk kişiye ders vererek onlara kara cümleden nisbet-i adediyye kadar çeşitli aritmetik konularını öğretmiştir. Bu kırk kişi, muhtemelen medrese talebeleri ve belki de bazı medrese hocalarıdır. Onlardan da pek çok kişi yararlanmıştır (Kara cümle, şaka yollu aritmetikte dört işlem ve özellikle toplama anlamındadır. Nisbet-i adediye de oran, orantı demektir).

8. Tahsin Efendi, memurlardan yetenekli olanlara da Coğrafya ile Rık'a yazısı dersleri vermiş ve bir çok kişiye yazı öğretmiştir (Rık'a o dönemde Devlet dairelerinde ve özel yazışmalarda en çok kullanılan elyazısı niteliğinde bir yazı türü idi). Tahsin Efendinin memurlara Coğrafya ve yazı öğretme çabaları bir âmirin, maiyetindeki elemanların bilgi, görgü ve yeteneklerini arttırmak yolunda giriştiği ilginç bir çalışmadır ve bu, bir çeşit hizmetiçi eğitim faaliyeti olarak değerlendirilebilir.

9. Tahsin Efendi, köy okulları için de gerekli işleri yaptığını söylüyor.

Tahsin Efendi, Mülkiye Mektebinin «kadr ü şanını» kazalar da bile ilân ve kabul edilinceye kadar çalıştığını eklemektedir.

BELGE

İlim ve maarifin şeref ve fazileti ityan-ı delil ve burhâna muhtaç olmadığı misillü şu mülk ve millete bahşâyîş-i subhânî ve ih-sân-ı Cenab-ı rabbânî olan velînîmet-i bîminnetimiz Padişah-ı maa-rif haslet ve şehinşâh-ı merhamet sıfat efendimiz hazretlerinin da-hi şimdîye kadar tenvîr-i basâir-i kulûb-i ahâliye masruf olan şems-ül maarif eltâf ve inayât-ı seniye-i şehinşâhileri asâr-ı mamu-re ve envâr-ı meşhûde ve meşhûresinin tarif ve tahdidî vasat-ı ni-harda güneşi tavsif gibidir Cenab-ı mün'im-i zülcelâ' hazretlerine çok şükür ve hamd ederiz ki sâye-i maarifvâye-i hazret-i padişahî-de sunûf-ı ahâlinin sahâyif-i saadet halleri nev be nev cilâ pezîr-i hüsn-i terakki ve kemal olarak esas-ı bina-yı medeniyet ve metni-mufassalat-ı mamuriyet olan ulûm ve maarifin keyfiyet ve kemiyet kadar kadr-ü meziyeti ne veçhile nümâyân oimakta olduğuna **geçen sene Mekteb-i Mülkiye'den bil imtihan Pirlepe kazasına** tayin kılı-nan **Tahsin Efendi** tarafından bu defa Maarif Nezaret-i Celîlesi ta-rafına mevrud tahriratta muharrer mevad dahi bir nev'i misal ol-masıyla beibâretihâ bu mahalle derc kıldı.

Suret-i mektup

Ziver-i cism-i saltanat ve zibâyîş-i devlet ve millet olan fünûn ve maarifin herkes derece ve kudretçe neşrine çalışmak şime-i va-tanperverî asârından olduğu vareste-i ityan ve burhandır çakirleri dahi sâye-i mekârimvâye-i hazret-i padişahîde Mekteb-i Mülkiye-i Şahânedede tahsil-i fünûn ve maarif ederek ledel imtihan ve bil inti-hap **Manastır sancağı** dahilinde kâin **Pirlepe kazasına** müdür tayin olunduğumdan maarifçe bazı icraât-ı âcizânemi hâvî bir kıt'a lâyi-ha manzur-ı Nezaret-i penâhîleri buyurulmak üzere leffen takdîm-i huzûr-ı daverîleri kıldı şimdilik bunlar bir cüz'î islahat makule-sinden ise de diğer kazalarda bulunan ihvan efendilere ve sâir ka-za müdürlerine bir misal ve sebeb-i sa'y ve gayret olmak emeliyle arz ve beyân-ı hâle mübaderet eyledim olbabda ve her halde emr-ü ferman hazret-i menleh-ül emrindir

Suret-i lâyiha

Âcizleri geçen sene **Mekteb-i Mülkiye**'den çıkıp **Pirlepe** kazası-na müdür tayin olunup kaza-i mezkûrda ulûm ve fûnûnca teşebbüs eylediğim teşvikat ve terğibâtı beyâna cesaret ederim

Kaza-i mezkûre vusûlümde hükûmete ait ve tabîî tesviyesi vâcip olan hususâtı rü'yet ve tetkik eyledikten sonra mektep hocalarına tezkire-i mahsusa irsaliyle her birerlerinin mektebinde kız erkek nekadar çocuk vardır ve dersleri nedir ve devamları nasıldır buralarını ve isimlerini mübeyyin bir kıt'a defter talep ve herbir mektebe gelip derece-i tilâvet ve gayretlerini tecrübe edeceğimi tasrih ve beyan eyledim

Bunun üzerine gelen cevapta ve irsal eyledikleri defterde nefsi Pirlepe'de beş adet **sıbyan mektebi** bulunup cümlesinde yedi yüz nefer çocuk olduğu izbar ve fakat fakir ve bîvaye çocuklarının cüzleri olmadığı iş'ar kılındığından keyfiyeti beyan ile beraber mekâtib-i mezkûrede mevcûd sıbyanın esâmisini mübeyyin defteri ol vâkit Manastır'da bulunan müfettiş atûfetlû Subhi Beyefendi hazretlerine takdim ederek bir hayli cüz ve risaleler ve akâid-i islâmiye ye dair kitaplar gönderdiklerinden hâkim ve müftü efendileri alıp her bir mektebe giderek ve muhtâcîn çocuklarına yeden beyed itâ ederek teşvikat-ı lâzıme icrasından sonra her sabah ders evvelleri olan duâ-i füzûnu-i eyyâm-ı ömr-i padişahî ve tezâyüd-i şân ü şevket-i şehinşâhiyi yekzeban olarak cümlesi zîveri zeban tilâvet ettiler Pirlepe'de kâin dört bab **medresede** yüz altmış nefer tâlip bulunup dersçe olan say ve verişleri gevşekçe olduğunu hissederek maksuddan mantıka kadar metin ezberlemek ve ondan yukarı derisi bulunanlara es'ile-i lâzıme icra kılınmak üzere cümlesini birer birer bizzat imtihan edeceğimi bâ tezkire-i mahsusa müderris efendilere iş'ar ve bunlara iki hafta müddet verilip şu müddet içinde gece ve gündüz çalışıp derslerini derhâtır etmeleri zımnında teşvikat-ı lâzımenin icrasına mübaderet eyledim hasbelmevki iddiasında buldukları gayret ve hamiyet üzerine cümlesi rûz ü şeb çalışıp ve tayin olunan yevm-i mahsusta ders hocaları ve âzâ-yı meclis ve vücûh-ı belde hazır oldukları halde imtihana mübâseret olunup ve mütemadiyen yedi gün imtihan edilip cümlesi me'mulden ziyade derece-i ders ve tilâvetlerini meclis-i imtihanda ibraz edip şöyle ki pek çok tâlip izhar ve kâfiyenin metnini tamamen tilâvet ettiler

Bunun üzerine yani ders hocalarının ve talebenin gayret ve di-
rayet-i meşhudelerine mebnî hükûmete raci olacak vazifeyi icra
için yüz altmış nefer talebeye zerde ve pilav ve bir çift ekmek itâ
ederek ve hocalarını dahi başka suretle tatyip eyleyerek bu babda
olan masarîf-ı âcizane taraf-ı çakerîden tesviye olunmuştur şu hali
ahâîi şimdiye kadar görüp işitmemiş olduklarından ve bunun ileri-
de olacak fayda ve muhasenatını anladıklarından Mekteb-i Mülki-
ye'nin küşadından ve âcizlerinin kazalarına müdür gönderildiğin-
den dolayı ibraz-ı memnuniyetle hergün bir türlü âsâr-ı adâlet ve
şefkatini görmekte oldukları Padişah-ı maarif iktinah velînimet-i ci-
hanpenâh efendimiz hazretlerinin dürûd-i şâhânelerini ne suretle
tekrar ve tezkâr etmekte olduklarını tarif edemem

Kaza-i mezkûrde ulûm-i arabiyeyi taîm ve tedris edecek mu-
allim var ise de ilm-i hesap ve coğrafya fenlerini bilmediklerinden
âcizleri mahsusen bir mahal tedarik ederek umûr-ı mülkiyece tatil
edilen cuma günleri okutmak üzere kara cümleden nisbet-i adedi-
ye bahsine kadar hesap okutup kırk elli nefer bundan istifade ey-
ledikleri gibi onlardan dahi pek çok kimseler ahz etmektedirler ve
hükûmet dairesi dahilinde bulunan bazı müstait memurlara bir
miktar coğrafya gösterdim ve rik'a yazısı bilmeyenlere meşk vere-
rek hayli adamlara dahi mümkün mertebe yazı öğrettim hasılı Mek-
teb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin kadr ü şânını kazalarca ilân ve tasdik
derecesine kadar çalıştım ve karye mekteplerinde dahi lâzımgelen
icraatta kusur etmedim

Maarifçe olan icraât-ı âcizânem bu kadarca olup zapt ü rapt
maddesince ve emr-i tahsilâtça olan ikdâmât-ı çâkirânem derecesi
cânib-i eyâletten Bâb-ı Âlî'ye tafsilen arz ve beyan olunmuş oldu-
ğundan tasdî' havfiyla andan sarf-ı nazar olunmuştur

R É S U M É

**LES PREMIERS DIPLOMÉS DU MEKTEB-I MULKIYE ET LEURS
ACTIVITÉS ÉDUCATIVES**

Fondé en 1859 à İstanbul, Mekteb-i Mülkiye (actuellement Faculté des Sciences politiques, à Ankara) avait pour but de fournir à l'Etat des administrateurs et fonctionnaires de bonne qualité. Cette grande école s'en acquitta toujours. Mais, à part cela, elle donna au pays de bons éducateurs : Certains diplômés du Mekteb-i Mülkiye furent nommés, du temps d'Abdülhamit, comme proviseurs dans les écoles secondaires et comme directeurs des affaires concernant l'enseignement dans les villes. Ceux qui s'étaient voués directement à l'administration, ne manquèrent pas pour autant de s'intéresser, utilement, à l'enseignement.

Un certain Tahsin Efendi, qui avait achevé ses études au Mekteb-i Mülkiye, en 1863, avait été nommé comme administrateur civil de l'Etat à Pirlépe, petite ville se trouvant actuellement dans le sud de la Yougoslavie. Il y déploya une intense activité pour favoriser la propagation de l'enseignement et pour relever, aux yeux du peuple, l'image des écoles. Nous publions dans notre article la lettre qu'il avait envoyée à ce sujet, au journal **Takvim-i Vekayi**, en Avril 1864.